

Erç
Taran dı

163460



İSLÂM TARİH, SANAT VE KÜLTÜR ARAŞTIRMA MERKEZİ
(IRCICA)

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	163460
Tas. No:	949.6 BALİ

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ
II. MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ
Tiran, Arnavutluk, 4-7 Aralık 2003

İstanbul, 2006

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi; No. 14

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler)
ISBN 92-9063-151-1 (İngilizce tebliğler)
ISBN 92-9063-153-8 (Arnavutça tebliğler)
ISBN 92-9063-154-6 (Takım)

İslâm Konferansı Teşkilâtı
İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)
Barbaros Bulvarı, Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
34349, Beşiktaş, İstanbul-Türkiye

Tel: +90 212 259 17 42
Faks: +90 212 258 43 65
E-posta: ircica@ircica.org
Web sitesi: www.ircica.org

© 2006 IRCICA

Önsöz: Halit Eren

Yayına Hazırlayan: Ali Çaksu

Baskı: Birmat Matbaacılık Ltd. Şti, İstanbul

IRCICA Kütüphanesi Katalog bilgileri

Balkanlar'da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu (2.: 4-7
Aralık 2003: Tiran)

Balkanlar'da İslâm medeniyeti II. milletlerarası sempozyumu
tebliğleri / editör Ali Çaksu; önsöz Halit Eren.- İstanbul: İslâm Tarih,
Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 2006.

xii, 541 s.: res. (çoğu rnk.), hrt., plan; 24 sm.- (İslâm medeniyeti
tarihi kaynak ve incelemeleri dizisi; no.14)

Dipnot var.

ISBN 92-9063-152-X (Türkçe tebliğler) ISBN 92-9063-154-6
(Takım)

1. Medeniyet, İslâm--Balkan Ülkeleri--Kongreler. 2. Medeniyet,
Türk--Balkan Ülkeleri--Kongreler. I. Çaksu, Ali. II. Eren, Halit. III.
k.a. IV. Seri.
949--dos21

ARNAVUTÇA EĞİTİME GEÇİŞ VE BUNA KARŞI OSMANLI YÖNETİMİNİN TAVRI

Ali ARSLAN*

Arnavutluk'un İşgal Tehlikesi ile Karşlaşması ve Otonom-Bağımsızlık Fikirlerinin Ortaya Çıkışı

Ayastefanos Antlaşması ile bugünkü Arnavutluk'un doğusundaki topraklar dâhil, Arnavutların yoğun olduğu topraklar Rusların kurdurduğu Büyük Bulgaristan'a verilmişti. Ayrıca kuzeyde Arnavutların yaşadığı bazı topraklar da Karadağ'a hediye edilmişti. Arnavutlar kendi topraklarını, Osmanlı Devleti'nden koparmak için değil, komşuları olan iki Slav Ortodoks devletten korumak için harekete geçmek zorunda kalmışlardı.

Bu antlaşmaya karşı Arnavutlar tarafından hemen protestolar organize edildi ve komiteler kuruldu. Bu direnişin merkezi Prizren oldu. Güneyden Abdül Fraşeri gibi temsilcilerin de katıldığı bu toplantı 10 Haziran 1878'de açıldı ve Prizren Ligi (Arnavut Milletinin Haklarını Koruma Cemiyeti) veya Arnavut Ligi kuruldu. Bu ligin hedefi Arnavut topraklarının birliğini savunmaktı.¹

Bu toplantıya katılan 43 kişiden 38'i Müslümandı. Beyannamede, “vatan bizi hizmete çağırdığı zaman kendi menfaatini düşünene lanet olsun; biz ittihadımızda dinin mevzubahis olmadığına ve her şeyden evvel Arnavut olduğumuza karar verdik” cümlesi ile din ve mezhep ayrımlarının üzerine çıktıklarını ortaya koymışlardı. Berlin Kongresi'nin açıldığı gün Arnavut murahhaslar,

* Pro. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Charles – Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920, A History of East Central Europe*, (University of Washington Press), VIII, 1997, s. 224.

Ruslar, Karadağlılar Sırp ve Bulgarlar tarafından Arnavutluk bir tecavüze uğradığı takdirde Prizren İttihadı'nın bunlara karşı harb edeceğini Bâbiâli'ye bildirdiler ve Arnavutluk'un bütünlüğü hususunda Osmanlı hükümetinden yardım istediler.

Prizren İttihadı, hariciye, dâhiliye ve maliye şubelerini ihtiva eden bir hükümet taslağı da oluşturdu. Aldığı kararlarda, dört Arnavut vilayetinin ileride tek vilayet halinde ve tek merkezden Arnavutça bilen bir vali ve memurlar marifeti ile idare olunması ve mekteplerde Arnavutça öğretilmesi maddeleri de vardı.

Arnavutların ittihadına II. Abdülhamid karşı koymadı. Padişah Yakova, Prizren ve Debre şehirleri müftü ve kadılarına ve müderrisleri ile Arnavutluk'taki askeri ümeraya bu ittihadı mani olmamalarını tavsiye etti.²

Berlin Antlaşması ile, Bulgaristan'a verilen Arnavut toprakları tekrar Osmanlı Devleti'ne verildi. Yanya dâhil Epir'den toprak talep eden Yunanistan'a bu antlaşma ile çok küçük bir toprak parçası verildi. Ancak Berlin Antlaşması'nda da Karadağ'a Arnavutların yaşadığı toprakların verilmesinin tasdik edilmesi üzerine Arnavutların tepkisi sadece sözlü olarak kalmadı ve ateşli çatışmaya dönüştü.³

Berlin Antlaşması ile Ülgün'ün (Plava ve Gusinye) Karadağ'a teslim edilmesine Prizren İttihadı karşı çıktı. Bunun üzerine İttihad'ın Maliye Şubesi Reisi Süleyman Ağa Vokşi 4 Ocak 1881'de Üsküp, 18 Ocak'ta Piriştine ve 21 Ocak 1981'de Mitroviça'yı işgal etti. Bu gelişmeleri takiben Şimali Arnavutluk İttihadı iki buçuk sene vergileri de kendi hesabına topladı. Elbasan'da Güney İttihadı da toplantılar yapmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin harekete geçmesinden korkan Arnavutlar, Debre'de, Arnavutluk'un bütün nahiyelerinden 130 murahhasın katılımı ile gizli bir toplantı yaptılar. Bu toplantıda Ohri'nin müstakbel Arnavutluk'un başkenti olması kararlaştırıldı. Fakat Abdül Bey'in Osmanlı kuvvetlerine taarruz edilmesi teklifi Debre kadısı Yunus Zühdü ve Arnavut paşalar tarafından reddedilince, Abdül Bey'in üç yıldır hayal ettiği muhtariyet ve istiklal arzusu suya düştü. Yunus Zühdü'nün Debre toplantısını Yıldız'a haber vermesi üzerine Derviş Paşa komutasındaki 20.000 kişilik bir

² K. Süsseim, "Arnavutluk", *İA*, I, 1978, s. 588.

³ Charles – Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 224.

ordu Üsküp'e geldi ve bunun üzerine Arnavut liderler aman dilediler. Abdül Bey bir süre nefyedildi ve sonra affedildi. 1892'de İstanbul'da öldü.⁴

Bulgar, Karadağ, Sırp ve Yunan tehlikesine karşı Osmanlı yönetiminin desteği ile kurulan Arnavut İttihadı, 1881 yılında muhtar Arnavutluk fikrini geliştirmek isteyince dağıtılmıştı.⁵

Arnavutça Eğitime Geçiş Öncesinde Arnavutluk'ta Eğitim

Osmanlı Devleti'nde okullarda ilk eğitimin dini nitelikte olması dolayısıyla çocuklar mensub oldukları din veya mezhebin kabul ettiği dillerde eğitim yapmaktaydı. Devlet tarafından açılan ve çoğunlukla Müslümanların gittiği okullarda eğitim dili Türkçe idi. Ortodoks Hıristiyan Arnavutlar için eğitim dili Rum Ortodoks Kilisesi'nce Rumca olarak uygulanmaktaydı. Katolikler için eğitim dili de İtalyanca idi. Yalnız, İtalyanca eğitim veren Katolik misyoner okullarında bazı sınıflar açılarak Arnavutça eğitim yapılmaya başlanmıştı.

Özellikle Güney Arnavutluk'taki Avrupaî tarzda açılan yeni okullarda yapılan eğitimde Rum Patrikhanesi, Osmanlı Devleti'nden bile daha fazla etkindi. Mesela, 1878 yılında Arnavutluk'un en gelişmiş sancakları olan Gjirokaster, Berat ve Vlore'de Osmanlı Devleti'nin 80 okulu varken 160 Rum okulu mevcuttu.⁶ Avrupaî tarzdaki okulların sayısal olarak azlığı sadece Arnavutluk için değil, bütün Osmanlı Devleti'ne bağlı olan topraklar için geçerli idi. Çünkü ilk eğitimde merkezî yönetim tarafından Avrupaî tarzda okul açılmaya 1838'de başlanmış ve ancak 1869 yılından itibaren bu iş sistemli bir şekilde yürütülmeye başlanmıştı. Özel okul açmak yabancılar ve misyonerler dahil herkese serbestti.

⁴ K. Süssheim, "Arnavutluk", *İA*, I, 1978, s. 589.

⁵ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", *TDVİA*, III, İstanbul 1991, s. 386.

⁶ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, (University of Cambridge press) II, 1991, s. 85.

II. Abdülhamid Dönemi

Arnavut Ortak Dili Oluşturma Çabaları

Arnavutçanın en eski yazılı örnekleri XIV. yüzyılda Yunan, XV. yüzyılda Latin harfleri ile yazılmış dini metinlerdir. XVIII. yüzyıldan sonra Müslüman Arnavutlar da Arap alfabesi kullanarak yazmışlardır.⁷

II. Abdülhamid'in rızası ile 30 Eylül 1879 tarihinde Arnavut Cemiyet-i İlmiyesi kuruldu. Bu cemiyetin kurucuları arasında Naim (Abdül) Fraşeri, Vasa Efendi, Yovan Vretus, Şemseddin Sami Fraşeri gibi şahıslar vardı.⁸

Topraklarını korumak için harekete geçen Arnavutlara edebiyat ve kültür alanında bir yardım 1879 yılında İstanbul'da kurulan Arnavut Cemiyet-i İlmiyesi'nden geldi. Bu cemiyetin hedefi bütün Arnavutların anlayacağı standart bir dil oluşturmaktı. Bu dil yayınlanacak Arnavutça kitaplarda, dergilerde ve gazetelerde kullanılacak ve bütün Arnavutlar tarafından anlaşılacaktı. Bu cemiyetin nizamnamesinin önsüzünde şu ifadeye yer verilmişti: "... Bütün aydınlanmış milletler kendi dillerinde yazdıkları ile medenileşmişlerdir. Kendi dilinde yazmayan ve eserleri olmayan karanlık içindedir ve barbardır. Kendi dillerinde yazmayan ve kendi dillerinde eserleri olmayan Arnavutlar karanlık içindedirler...."⁹

İstanbul'daki bu cemiyetin kuruluşu "Arnavut kültürel gelişiminde büyük bir destek" olarak ortaya çıktı. Cemiyetin başkanı Şemseddin Sami Fraşeri idi. Kardeşi büyük Arnavut şairi Naim (Abdül) Fraşeri de bu cemiyette önemli bir rol üstlendi ve okul kitapları yazdı.¹⁰ Şemseddin Sami, cemiyet namına birkaç ay içinde Latin alfabesine dayanan bir Arnavut alfabesi hazırladı. Bu alfabe "İstanbul Cemiyeti Alfabesi" veya "İstanbul Alfabesi" adıyla meşhur oldu.¹¹ Alfabenin yirmi altısı Latin ve onu Yunan harflerinden alınarak "ilk milli alfabe" kullanılmaya başlandı.¹² Bu alfabe Arnavutların ilk alfabesi olmayıp, Müslüman ve Hıristiyan olan ve bu yüzden ikiye ayrılmış olan Arnavutların ortak ilk alfabesi olması dolayısı ile milli olarak vasıflandırılmıştır. Böyle bir teşebbüsün bizzat Osmanlı yönetimi tarafından desteklenmesi çok önemli

⁷ Mustafa L.Bilge, "Arnavutluk", *TDVİA*, III, İstanbul 1991, s. 389.

⁸ Ömer Faruk Akün, "Şemseddin Sami", *İA*, XI, İstanbul 1979, s.412.

⁹ Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 225-226.

¹⁰ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 85.

¹¹ Ömer Faruk Akün, "Şemseddin Sami", *İA*, XI, İstanbul 1979, s. 412.

¹² Mustafa L.Bilge, "Arnavutluk", *TDVİA*, III, İstanbul 1991, s. 389.

olup, bu o tarihlerde Osmanlı yönetiminin Balkanlar'da Arnavutlar lehine bir tavır koyduğunun delili olmalıdır.

Arnavutça Kitap ve Mezhep Kitapları Basımına İzin

Osmanlı yönetimi bütün Arnavutların kullanacağı ortak bir alfabe oluşturulmasına izin vermekle kalmayıp, bu alfabe ile kitap basılmasına da müsaade etti. Kültürel konularda kitap, gazete ve dergilerin basılması matbuatın en sıkı bir şekilde kontrol edildiği II. Abdülhamid döneminde mümkün oldu.¹³ En fazla tartışmanın yaşandığı alan ise dini konularda milli alfabelerle eserler yazılması idi.¹⁴ Bu konuda Ortodoks Hıristiyan olan Arnavutlar için Ortodoks Patrikhanesi muhalefet etmekteydi. İstanbul'da kurulan Arnavut İlmiye Cemiyeti tarafından ortak Arnavut alfabesi oluşturulmasından sonra, Osmanlı Hükümeti tarafından Arnavutça mezhep kitaplarının İstanbul'da basılmasına resmi ruhsat verildi.¹⁵ Böylece Arnavutların kendi dinlerini kendi dillerinde öğrenmesi sağlandı.

Katolik Desteği ve Arnavutça Eğitimin Ortaya Çıkışı

Berlin Kongresi'nden itibaren Avusturya ile İtalya, Arnavutluk üzerinde rekabeti hızlandırdılar. İtalyan ve Habsburg hükümetleri yetimhane, hastahane ve okullar açmakta çok aktiflerdi. İtalyan ve Avusturyalı ilim adamları Arnavutlar üzerinde çalışma yapmakta çok gayretli idiler ve kendi kamuoylarını da bu bölgenin stratejik önemi noktasında yönlendiriyorlardı.¹⁶

Osmanlı Devleti'nin resmi okullarının eğitim dilinin Türkçe ve Ortodoks okullarının eğitim dilinin Yunanca olmasına karşılık, Katolik okulların eğitimi mahalli dildeydi. Katolik okul ve kiliseleri himaye etmekte Habsburg Hükümeti imtiyazlı bir konumda idi. Bu okul ve kiliselerin yayılmasında Fransiskan ve Cizvit tarikatları önemli rol oynuyorlardı. İtalyan Katoliklerinin de kendi okul ve kiliselerden oluşan müesseseleri vardı. İtalyan ve Habsburg okullarının dinî hedefleri olduğu gibi "tabii olarak siyasi hedefleri"

¹³ Ali Arslan, *Osmanlı Belgeleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Rum Basını* (Yunanca), Atina 2004, s. 26-40.

¹⁴ Bu konuda Ulahlarla Ortodoks Patrikhanesi arasındaki sert tartışmalar için bakınız; Ali Arslan "Grek-Vlach Conflict in Macedonia", (Academie des Sciences de Bulgarie) *Etudes Balkaniques*, XXXIX/2 (2003, Sofia), s. 78-102.

¹⁵ 25 Şevval 1325(1 Aralık 1907) tarihli Meclis-i Vükela Zabtı; BOA, MV, 117/70.

¹⁶ Charles -Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 230.

de vardı. Bu iki hükümet bu eğitim silahlarını kendi menfaatlerini genişletmek ve Slav etkisinin yayılmasını engellemek için kullanıyordu.¹⁷

İtalyanca eğitim veren Katolik misyoner okullarında bazı sınıflar açılarak Arnavutça eğitim yapılmaya başlandı. Bu tarzda, İtalyanca'dan sonra ikinci bir eğitim dili olarak Arnavutça'yı kullanan iki Katolik okulu 1878'de İşkodra'da faaliyet gösteriyordu.¹⁸

Arnavutlar Tarafından Arnavutça Eğitim Yapan Okulların Kuruluşu

1885 yılında, Prizren İttihadı'nın faaliyetleri dolayısıyla mahkûm edilenler serbest bırakıldı. Arnavutlarla ilişkiler düzelmeye başladı. Bu istikamette, ilk Arnavut erkek okulu 1885 yılında Korçe'de (Koritsa) açıldı.¹⁹ Bu özel okul 1887 tarihinde Osmanlı Hükümeti tarafından resmen tanınarak açıldı. Bunu resmen tanınan diğer okullar da takib etti.²⁰ 1891 yılında kızlar için Korçe'de ikinci bir okul açıldı. Bu ve benzeri okullar İstanbul Hükümeti'nin kapanma emrine kadar faaliyetlerine devam ettiler. Bu eğitim faaliyetleri İtalya, Mısır, İstanbul, Romanya, Bulgaristan ve ABD'de yaşayan Arnavutlar tarafından destekleniyordu. Bütün bu grupların stratejileri ve planları çok farklı olmakla beraber, hepsi de milli duyguların teşvik edilmesi hususunda birleşiyorlardı. Yurt dışındaki bu Arnavut grupları gazete, dergi ve kitaplar yayınlamaya Arnavut milli davasının tanınması için çalışıyorlardı. Bu çalışmalar sayesinde Arnavut menfaatleri hususunda Avrupa kamuoyunda bir etki meydana getirildi.²¹

Arnavutların çalışmaları sayesinde Arnavutça eğitim Katolik Misyoner okullarının bir parçası olmaktan çıkıp, Osmanlı Devleti'nde serbest olan özel okullar bünyesinde Arnavutlar tarafından yaşatılmaya başladı.

Ortodoks Patrikhanesi'nin Arnavut Okullarına Karşı Tavrı

¹⁷ Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 226-227.

¹⁸ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 85.

¹⁹ Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 226-227. Bu okulların açılışının yerel yöneticilerin sempatisi ile gerçekleştiği Charles –Barbara Jelavich tarafından ifade edilmekte ise de bu doğru olamaz. Çünkü Osmanlı Hükümeti bile Abdülhamid'den izinsiz bir icraat yapamazken mahalli yöneticilerin bunu yapabilmeleri mümkün değildir. Zaten Barbara Jelavich de diğer eserinde bu okulların resmen tanındığını (Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 86.) belirtmektedir.

²⁰ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 86.

²¹ Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, VIII, 1997, s. 226-227.

Özel okul statüsünde Arnavut okulları açılmasına karşılık, bu okullara karşı Hıristiyan Ortodoks dini otoriteler tarafından gösterilen muhalefetin devam etmesi dolayısıyla zorluklar ortaya çıktı. Ortodoks Arnavutların bu yeni okullara gitmesine karşı çıkan Rum Ortodoks Kilisesi, muhalefetini sadece sözlü yapmakla yetinmedi ve bu yeni okullara devam eden Arnavut çocukları aforoz etti. Bu öğrenciler cemaatten tard edilerek ayinlere alınmadı.²² Ortodoks kilisesi kendisine bağlı olan Ortodoks Arnavutlar üzerindeki otoritesini, kurulan Arnavut okulları dolayısı ile kaybetmek istememekteydi.

II. Abdülhamid'in Arnavut Okullarına Karşı Tavrı Almasını Etkileyen Siyasi Gelişmeler

1897 yılında Girit isyanı sırasında Osmanlı Hükümeti'nin Arnavut kuvvetleri Yunanlılara karşı kullanması yeni bir durum ortaya çıkardı. Silahlandırılmış olan Arnavut kuvvetleri kendi politik talepleri hususunda hassasiyet gösterdi ve savaş sonunda silahlarını bırakmakta gönülsüz davrandı.²³

Sırp, Bulgar, Karadağlı ve Yunanlıların Arnavutluk üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmasına karşılık, Arnavut vilayetlerinin birleştirilmesi taleplerine Osmanlı Hükümeti tarafından bir çözüm getirilmemesi üzerine, Arnavut önderler kendileri çareler aramaya başladı ve Kasım 1897 ile Ocak 1899'da Peje'de iki defa bir araya geldiler. Arnavutlar arasında iki fikir tartışılıyordu. İlmî olanı Selanik dâhil beş vilayette yaşayan Arnavutların tek bir bölge olarak birleştirilmesi, Arnavutça ve Türkçe'nin okullarda beraber okutulması, ancak Türkçe'nin resmî dil olarak devam etmesi şeklindeydi. Radikal olan görüş ise dört vilayetin birleştirilmesi ve tam olarak idari otonomi verilmesi, ve Arnavutçanın idare ve eğitim dili olması tarzındaydı. Arnavut liderlerin büyük çoğunluğu bu ikinci görüşü kabul etmişlerdi. Bu yeni Arnavut Ligi'nin başkanlığına Hacı Molla Zeka getirildi. Ancak ligin ömrü çok kısa sürdü, çünkü Osmanlı Hükümeti bu gelişmeden çok rahatsız oldu ve 1902'de Hacı Molla Zeka idam edildi.²⁴

Bu gelişmeler Arnavutluk dışındaki muhalefeti de harekete geçirdi ve 1902 tarihinde Romanyalı Giko'nun başkanlığında Paris'te toplanan Arnavut Kongresi'nde Arnavutluk'un muhtariyeti için çalışılmasına karar verildi.²⁵

²² Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 227.

²³ Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 227.

²⁴ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 86.

²⁵ K. Süsseim, "Arnavutluk", *İA*, I, 1978, s. 590.

Bu tarihlerde İtalya'nın Arnavutluk vasıtası ile Balkanlar'a nüfuz etme faaliyetleri zirveye çıktı. İtalya'nın bu çalışmalarına karşı Osmanlı yönetimi sert tedbirler almaya yöneldi. Mesela, 1902 tarihinde, otuz yılı aşkın Selanik'te yaşayan ve matbaa imtiyazı olan İtalyalı Mösyö Salvator Murator, "Laverite" adıyla Rumca ve İtalyanca bir gazete çıkarmak istedi. Yayın izni için gerekli işlemleri tamamlanan Laverite gazetesinin yayımına, İtalyanların Balkanlar'da ve özellikle Arnavutluk taraflarında Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlerinden dolayı II. Abdülhamid tarafından gazetenin yayın dilinin sadece Rumca olması ve "gazetenin içinde tek bir kelime İtalyanca bulunmaması" şartıyla izin verildi.²⁶

Avrupa devletlerinin 1903'te Makedonya'da yapılmasını istedikleri ıslahat planını Osmanlı Devleti'nin kabul etmesinin akabinde Bükreş'te 1904'te toplanan Arnavut Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ne karşı mücadeleye geçilmesi kararı alındı ve Giko başkanlığında bir komite kuruldu.²⁷

Özellikle İtalya'nın Balkanlar yönündeki faaliyetleri ve Osmanlı toprakları dışındaki Arnavut muhalefetine özerklik için ciddi bir hareket başlatmaları Osmanlı yönetimini korkuttu. Bu korku ile Osmanlı yönetimi Arnavutlara ve okullarına karşı da sert tedbirler almaya başladı.

Arnavutça Eğitim Yapan Okulların Kapatılması

1897 yılında Arnavutluk'ta muhtar bir idare kurularak resmi lisanın da Arnavutça olması konusunda tartışmalar yapılırken, İtalya'da yaşayan Arnavutlar Osmanlı hükümetine müracaat ederek Arnavutluk'ta Osmanlı yönetimi tarafından Arnavutça tedrisat yapan okullar açılmasını istediler. Bu müracaat II. Abdülhamid'e intikal ettiğinde verdiği karar "devlet-i Osmaniye'nin lisanı lisan-ı Osmanî olduğu cihetle Arnavud lisanıyla tedrisat icra edilecek mektepler küşadı asla caiz olmayacağı" noktasında idi. II. Abdülhamid bu iradesi ile Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından bu karar doğrultusunda tedbirler alınmasını istedi.²⁸ Burada Osmanlı Hükümeti'nden istenen, resmî olarak açılacak okullarda Arnavutça tedrisatın yapılmasıdır. Bu müracaatın yapıldığı tarihte Arnavutça eğitim yapan özel okullar faaliyet halinde idi. Ancak II. Abdülhamid resmi olarak Arnavutça tedrisine karşı çıkmaktaydı.

²⁶ Sadrazamın 5 Şaban 1320 (7 Kasım 1902) tarihli tezkeresi ve II. Abdülhamid'in 18 Şaban 1320 (7 Kasım 1902) tarihi iradesi; *BOA, İrade-i Dahiliye*, 1320 S 18, no: 15.

²⁷ K. Süssheim, "Arnavutluk", *İA*, I, 1978, s. 590.

²⁸ II. Abdülhamid'in 26 Rebiülevvel 1315/14 Mayıs 1313 (26 Mayıs 1897) tarihli iradesi; *BOA, İrade-i Hususiye*, 1315 RA 26, no: 100.

1897 ve 1899 tarihlerinde Arnavutların otonomi için toplantılar yapmaları ve Hacı Molla Zeka başkanlığındaki Arnavut İttihadı'nın ciddi bir muhalefet göstermesi, Osmanlı yönetimi tarafından çok sert bir şekilde karşılandı ve devlet daha önce izin verdiği özel okulları da kapatma yoluna gitti. 1902 tarihinde, diğerleri gibi, Korçe'de 1887'de resmen eğitime başlayan özel Arnavut okulu da kapatıldı.²⁹

Arnavutça Kitapların Basımı ve Ülkeye Girişinin Yasaklanması

Osmanlı Hükümeti sadece Arnavutça eğitim yapan okulları kapatmakla kalmamıştı. 1902 yılında, yurtdışından Arnavutça kitapların Osmanlı sınırları dâhilinde olan Arnavutluk'a girişi de yasaklandı.

1907 yılında Arnavutça mezhep kitaplarının gümrükten geçişi yasaklanmıştı. Şöyle ki, daha önce Arnavutça mezhep kitaplarının basılmasına Osmanlı Devleti tarafından izin verildiğine dikkat çeken Rüsumat Emaneti, Arnavutça eserlerin gümrüklerden geçişi hakkında ne yapılması gerektiğini hükümetten sordu. 1 Aralık 1907'de bu konuyu görüşen Meclis-i Vükela, "bazı mehazır mülahazasıyla" artık Arnavut lisan ve harfleri ile mezhep kitapları basımına ruhsat verilmemekte olduğuna dikkat çekerek, gümrüğe getirilmiş eserlerin de aynı tür eserlerden olması dolayısıyla gümrükten geçiş ve satışına izin verilemeyeceğini belirtti. Meclis-i Vükela, "Arnavut lisan ve hurufunun devletçe resmen tanınmadığına" işaret ederek bunların gönderildikleri mahallere iadesini ve bu tür kitapların gümrükten geçişi için yapılacak müracaatların "suret-i münasebede geçiştirilmesi lazım geleceği"ni Rüsumat Emaneti'ne bildirdi ve Maarif Nezaretine malumat verilmesini kararlaştırdı.³⁰

Osmanlı yönetimi Arnavut alfabesi ile mezhep kitaplarının basımına bile daha önce izin verirken, 1902'den itibaren bunun tam tersi istikametinde icraatlar ortaya koydu.

Arnavutların Arnavutça Okul Açma Çabaları ve Osmanlı Yönetiminin Takibi

II. Abdülhamid tarafından Arnavutça eğitim yapan okulların kapatılması üzerine Arnavut teşkilatları yurtdışı desteği ile bu okulları yeniden açmanın yollarını aramaya başladı. Mesela 1905 tarihinde Bulgaristan Osmanlı Komii-

²⁹ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 86, *İngiliz Büyükelçisi Lowther'in 1908 Yılı Türkiye Raporu*, s. 67.

³⁰ 25 Şevval 1325 (1 Aralık 1907) tarihli Meclis-i Vükela Zabtı; *BOA, MV*, 117/70.

serliği, Sokofça ve civarındaki köylerde ikamet eden bazı beylerin Osmanlı Devleti'nin Rumeli Vilayati'nin bazı yerlerinde okullar açılarak Arnavut lisanının tahsil ettirilmesini sağlamak için Avrupa'ya gittikleri bildirilmişti. Beyler bu arzularını sağlamak için Londra'ya gidecekleri, eğer orada başarılı olmazlar ise Washington'a kadar giderek Rumeli Vilayati'nin münasip yerlerinde Arnavutça okutulması için Amerikan okulları açılmasını temine çalışacaklardı. Bu haberin II. Abdülhamid'e ulaşması üzerine, bu işin Bükreş'teki komitenin işi olduğuna dikkat çeken padişah gerekli tahkikatın yapılarak bu işin önüne geçilmesini emretti.³¹ Padişahın isteği üzerine Sadrazam konunun Londra, Bükreş ve Belgrad'daki Osmanlı Büyükelçilikleri vasıtasıyla araştırılarak gerekli tedbirlerin alınmasını ve neticesinin bildirilmesini Hariciye Nezareti'nden istedi.³²

Hariciye Nezareti'nin isteğini yerine getiren Belgrad Osmanlı Sefareti, Sırbistan'ın Osmanlı hududu yakınındaki Loskovaç ve Seviç köylerinde bazı Arnavutların bulunduğunu, ancak bunlardan hiç birinin Arnavut lisanının talim, tedris ve neşri ile uğraşmadıklarını bildirdi. Sırbistan'da ikamet eden bazı Arnavutların Osmanlı'nın Rumeli Vilayati'nda yabancı okullar açtırarak buralarda Arnavut lisanını talim ve tedris ettirmek için Londra ve Washington'a gittikleri haberlerinin de doğru olmadığını belirtti. Osmanlı Sefiri, bu haberin çıkış nedeni olarak, Belgrad'da bulunan "serseri" Tayyar Sadık ile Mekteb-i Sultani talebelerinden Hüseyin adındaki bir şahsın ortak olarak çıkardıkları "ehemmiyetsiz bir gazete"de Arnavud lisanının talim ve tamimi hakkında ara sıra yazdıkları yazılardan neşet etmiş olacağı tahminini yapıyordu. Bu kişilerin gazetede padişah aleyhine yazdıklarından dolayı Sırbistan hükümeti nezdinde teşebbüste bulunuldu ve bunun üzerine gazetenin yöneticileri mahkemeye celb edilerek ikaz edildi.³³

II. Abdülhamid'in emri ile kapatılan Arnavutça eğitim yapan okulları tekrar açmak için yurtdışındaki Arnavut önderler çareler aramaya başladılar. Osmanlı yönetimi de yabancıların imtiyazlarından faydalanarak açılmak istenen bu okulların gündeme gelmemesi için yoğun bir çaba harcadı.

³¹ II. Abdülhamid'in 5 Cemaziyelahir 1323/24 Temmuz 1321 (6 Ağustos 1905) tarihli iradesi; *BOA, İrade-i Hususiye*, 1323 C. 5, no: 13.

³² Sadrazaman Hariciye Nezareti'ne 25 Temmuz 1321 (7 Ağustos 1905) tarihinde yazdığı tezkeresi; *BOA, HR. SYS*, 118/25, lef 4.

³³ Belgrad Büyükelçiliği'neden Hariciye Nezaretine 20 Ağustos 1905 tarihinde gönderilen tahriratın tercümesi; *BOA, HR. SYS*, 118/25, lef 3.

II. Meşrutiyet Dönemi

Arnavutça eğitim yapan okulları kapatan II. Abdülhamid'in mutlak idaresine son veren II. Meşrutiyet döneminde Arnavutların istekleri yeniden gündeme geldi. Meşrutiyet sonrasında Arnavutlar okullar açarak Arnavutça tedrisat yapmak için İttihat ve Terakki Merkez-i Umumiyesi'ne başvurdular. 1908'de İstanbul Başkım Kulübü Şimali ve Cenubi Arnavutluk'a bir beyanname yayınlamaları Prizren İttihadının ihyasını teşvik etti ve askeri idare dâhil Arnavutluk için bir muhtariyet taleb etti.³⁴ Okul açma ve alfabe problemi henüz çözülmeyen büyük siyasi isteklerin ortaya çıkması yeni Meşrutiyet yönetimini zor durumda bıraktı.

Arnavutça Ortak Alfabenin Tespiti

Arnavutların standart yazı dili için çözmesi gereken önemli konu sadece Arnavutça için temel lehçenin seçimi ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda ortak alfabenin tespiti meselesinin de çözülmesi gerekiyordu. Bu problemleri çözmek için Arnavut aydınları Kasım 1908'de Manastır'da bir kongre tertip ettiler.³⁵ Müslüman, Katolik ve Ortodoks bütün Arnavutların katılımı ile Manastır'da toplanan Arnavut Milli Kongresi'nin görünüşteki amacı ortak bir alfabe üzerinde görüş birliğinin sağlanması idi. Tartışmalar da esas itibarıyla edebiyatı. Kongre sonunda, bazı değişiklikler ve ilave edilen harflerle, Latinceye dayanan "İstanbul Alfabeti'nin benimsenmesine" karar verildi.³⁶ Bu karara en büyük tepki "Kur'an'ın harfleri" olan Arap harfleri ile Arnavutça yazmayı tercih eden kuzey Arnavutlarından gelmişti.³⁷

Arnavut liderler tarafından Eylül 1909'da Elbasan'da başka bir toplantı yapıldı. Burada, Latin alfabesinin seçilmesi yeniden tasdik edildi ve bir öğretmen yetiştirme okulunun açılması kararlaştırıldı.³⁸

Rumların Arnavut Okullarının Açılmasını Engelleme Çabaları

Rum Ortodoks Kilisesi'ne mensup din adamlarının Arnavutlar aleyhine faaliyet göstermeleri üzerine, Rum din adamları da Arnavut silahlı güçlerinin hedefi haline geldi. 1905'te Manastır'da kurulan Arnavutluk Özgürlük Komitesi

³⁴ K. Süsseim, "Arnavutluk", *İA*, I, 1978, s. 591.

³⁵ Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 226.

³⁶ Halil Ersin Avcı, *Türkiye 1908 (İngiliz Büyükelçisi Sir Gerard Lowther'in 1908 Yılı Türkiye Raporu)*, COMU yay., Çanakkale 2003, s. 67.

³⁷ Charles –Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States*, s. 226.

³⁸ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 88.

tesi'nin silahlı kanadı 1906'da Bajo Topulli liderliğinde kuruldu. Bu teşkilat Eylül 1906'da Korçe'nin Rum metropolitini öldürdü.³⁹ 1 Mayıs 1908'de, küçük bir liman olan Santi Quaranta'da Dino Emmini Çetesi'nin liman baskını yanında, diğer birkaç Arnavut çetesinin Rum eğitim propagandasına karşı muhalefet ederek faaliyet gösterdikleri raporu İstanbul'a ulaştırmıştı⁴⁰.

Özellikle Hıristiyan Arnavutların kilisenin otoritesi dışına çıkmasını sağlayacak Arnavutça eğitime Ortodoks kilisesi devamlı karşı çıkmakta idi.

Arnavut Okullarının Yeniden Açılması

II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonara Arnavutça eğitim yapan okulların kurulması için faaliyete başlanmıştı. Meşrutiyet'in ilanından yaklaşık bir ay sonra 1908 yılı Ağustosunun başında Elbasan'da bir Arnavut Okulu kurulmuştu. Elbasan halkı bu okulu gönüllü ve cömert bir şekilde bağışlarla desteklemişti. Daha önce II. Abdülhamid döneminde Korçe'de kapatılmış olan iki okul yeniden açılmıştı. Bu okul açma faaliyetleri sadece iki kasabaya özgü olmayıp Güney Arnavutluk'un her yerinde tekrarlanmıştı⁴¹. Açılan Arnavut okullarının öğretmen ihtiyacını karşılaması problemi gündeme gelmişti. Bunun için, Elbasan Arnavut Kongresinde kararlaştırıldığı üzere, 1909 yılında, bir öğretmen okulu açılmıştı⁴².

Arnavutça eğitime geçilmesi ile birlikte yeni problemlerle karşılaşmıştı. Osmanlı yönetimi misyoner okullarının Arnavutça eğitim yapan okullarından rahatsız olmuş ve bunlara ruhsat vermek istememişti. Arnavutların ortak bir alfabe üzerinde anlaşamaması dolayısıyla şiddetli tartışmalar yaşanmış, Osmanlı yönetimi bu konuda Arnavutları serbest bırakmıştı. İsteyen Latin Arnavut Alfabeti'ni isteyen de Arap Arnavut Alfabeti'ni kullanmakta serbest bırakılmıştı. Ancak ilk zamanlarda Osmanlılar Arap Arnavut Alfabeti'nin yaygınlaşması için vaizlerden faydalanma yolunu da denemişti. Fakat iki alfabenin zorluğunu gören Osmanlı yönetimi daha sonra Latin Arnavut Alfabeti'ni kabul etmişti. Böylece tek alfabeli Arnavutça eğitime Osmanlı döneminde geçilmişti.

³⁹ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 87.

⁴⁰ Halil Ersin Avcı, age, s. 65.

⁴¹ Halil Ersin Avcı, age s. 67.

⁴² Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 88.

Arnavutların Siyasi Talepleri Karşısında Osmanlı Yönetiminin Tavrı

Bazı problemler yaşanmasına karşılık, II. Meşrutiyet ilanından kısa bir süre sonra Arnavutça eğitim yapan okullar yeniden açılmıştı. Ancak Arnavut önderlerin Arnavutluk hakkındaki otonomi istekleri dolayısıyla yine anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Mart 1910'da başlayan Priştina isyanı kısa sürede bütün Kosova'ya yayılmıştı. Osmanlı Hükümeti bu isyanı ancak üç ayda bastırabilmişti⁴³. Bu olaylar Osmanlı yönetimi ile Arnavutlar arasında gerginliklerin artmasına neden olmuştu. Bunun üzerine Sultan Reşat 1911'de Rumeli gezisine çıkmıştı. Sultan Reşad'ın Rumeli gezisi sırasında; vergilerin indirilmesi, Arnavutların askerliklerini kendi bölgelerinde yapması, bölgeye atanacak memurların Arnavutça bilmesi, Arnavutça ve Arnavut okullarına kolaylıklar sağlanması ve Latin alfabesinin kabul edilmesinde büyük kolaylıklar gösterilmesine rağmen, dört vilayetin birleştirilmesini Sultan kabul etmemişti⁴⁴. Eylül 1912'de Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümeti Arnavutlarla müzakerelere girişerek Arnavutların tam bir muhtariyet şeklini ihtiva eden taleplerini kabul etmişti. Fakat anlaşılan konularda tatbikat fırsatı olmadan Ekim 1912'de I. Balkan Savaşı patlak verdi. Bunun üzerine Valona (Vlore)'da toplanan Arnavut Milli Meclisi 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti. Yüzde seksen beşi Müslüman ve diğerleri Hıristiyan olan temsilcilerin katıldığı bu meclis tarafından İsmail Kemal başkan seçildi ve kabine kuruldu.

⁴³ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 88.

⁴⁴ Barbara Jelavich, *History of the Balkans*, II, 1991, s. 88.

Sonuç

Ayastefanos Antlaşması ile Arnavutların yaşadığı toprakların diğer devletlere verilmesi ve sonra bu anlaşmanın yerini alan Berlin Antlaşması ile yine bazı topraklarını kaybetmesi Arnavutları yeni arayışlara yöneltmişti. Osmanlı yöneticileri de Balkanlar'da kendilerine en yakın olan Arnavutların güçlenmesini sağlayacak Prizren İttihadı'na karşı çıkmamışlardı. Hatta Osmanlı Hükümeti İstanbul'da 1879 tarihinde Arnavut Cemiyet-i İlmiyesi kurulmasını desteklemiş ve bu cemiyet Müslüman ve Hıristiyan Arnavutların birliğini sağlayacak yirmi altısı Latin ve onu Yunan harflerinden meydana gelen Arnavut Alfabetesini hazırlamıştı. Ancak bu Arnavut Prizren İttihad'ın Osmanlı Devleti'nden otonomi isteği ve bunun için işgallere başlaması Osmanlı yönetiminin bu tavrını değiştirmesinde etkili olmuştu.

Arnavutça'yı İtalyanca'dan sonra ikinci bir eğitim dili olarak kullanan Katolik okulları 1878'de İşkodra'da faaliyet göstermeye başlamıştı. Arnavutların Arnavutça eğitim yapan okulları açmaları ise 1885'te başlamış ve 1887'de resmî işlemler tamamlanarak ruhsat verilmişti. Bundan sonra da açılmaya devam eden Arnavutça eğitim yapan okullar özel okul statüsünde bulunmaktaydılar. Bu okulların açılmasına Ortodoks Hıristiyan Arnavutların üzerindeki otoritesini kaybedeceği için Ortodoks Patrikhanesi karşı çıkmıştı.

1897 tarihine kadar özel Arnavut okulları faaliyetlerine problemsiz olarak devam ederlerken, İtalya'nın Balkanlar'daki yayılmacı politikalarının ön plana çıktığı bir dönemde İtalya'da yaşayan Arnavutların Arnavutlukta resmî okullarda Arnavutça eğitime geçilmesi talepleri, II. Abdulhamid tarafından reddedilmiş ve resmî okullarda sadece resmî dilde eğitim yapılacağı belirtilmişti. Bu taleplerin içte ve dışta siyasal boyut kazanarak otonomi isteklerinin artması ve bazı çatışmaların yaşanması üzerine özel Arnavut okulları da 1902 yılında kapatılmıştı. Bununla da yetinmeyen Osmanlı hükümeti, daha önce kendisinin yapılmasını teşvik ettiği ve kitap basılmasına izin verdiği Arnavut Alfabeti ile yazılan kitapların Osmanlı Devleti'ne girişini bile yasaklamıştı.

II. Meşrutiyetin ilanı ile Arnavutça eğitime tekrar geçilmiş ve bu okullar için öğretmen okulu da açılmıştı. Tedrisatı da ilgilendiren ortak alfabe oluşturması için ortaya çıkan tartışmalarda Arnavutları serbest bırakan, 1909-1910 yıllarında Arap harfli Arnavut Alfabeti için bazı çalışmalar yapan Osmanlı yönetimi daha sonra Latin Arnavut Alfabeti'nin tek alfabe olarak uygulanmasını kabul etmişti. 1912 yılında Osmanlı yönetimi ile Arnavutlar otonomi ko-

nusunda da anlaşmalarına rağmen Balkan Savaşlarının başlaması üzerine ortaya çıkan ve neredeyse Osmanlı'nın Edirne'yi bile kaybetme tehlikesi yaşadığı yeni durum karşısında Arnavutlar bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi.

1912 yılında Arnavutluk bağımsızlığını ilan ettiğinde Osmanlı Devleti tarafından kabul edilip uygulanmakta olan Latin esaslı Arnavut Alfabesi ile Arnavutça eğitime geçmiş bulunmaktaydı.